

tat a Occident pels Croats; també hi ha algun testimoni d'oc. ant. *calan* (PDPF). El canvi de la inicial francesa es comprèn fàcilment, pel fet que el fr. *chalant* 'client', 'merceder' (del mateix origen que CALDRE) tenia la forma *calant* en normand i picard, i els croats francesos deuriem sentir el mot grec com una explicació especial de la forma normando-picarda del mot, que per tant transportaren a la fonètica «francienne», d'on **kelant* > *chalan(t)*.

La forma antiga, realment documentada entre nosaltres, es troba en una tarifa de 1243 de drets del port de Tamarit, que classifica les naus en «ligna alsata, ligna plana, naves, guarapos, *xalandros*, burcios, vigardos», Fc. Bofarull, *Ant. Marina Cat.*, p. 9. Això podria correspondre a una forma catalana *xalandre*. D'altra banda el fr. *chaland* va passar al prov. *chaland* i al cast. CHALANA [1831]: aquest degué pendre una -a per aglutinació de l'article basc, en transmetre's el mot per via Baiona-Guipúscoa. Del cast. ens ha arribat al cat. (BDC XII, 74; DFa.). Anoto a La Penya d'Eivissa que «pel Freu Petit, un dels tres freus que hi ha entre aquesta illa i Els Penjats, solament passen *šalánas* i bots, mentre que els vapors passen pel Freu Gros (o el Freu d'Enmig)».

Com que el mot grec és estrany al grec antic, i crec que se'n ignora l'etimologia, es podria suggerir que sigui un de tants noms metafòrics de naus, per comparació amb ocells: s'assembla al gr. *χάλανδρος* (-α, χάλ-), mena d'alosa, CALÀNDRIA, i a *χελιδών* 'oreneta': potser un encreuament entre aquests dos? O del segon amb *palàndria* 'mena de nau turquesca' (veg. BALANDRA); això últim suggerit només amb escèptica reserva, no havent-hi d'aquest mot notícia anterior al S. XVI.

Alguna relació ha de tenir aquest dubtós nom de nau amb el «*Rey Moro Xalandri* / que raptava Escrivaneta, / la filla del Carmesí» (o «del Mallorquí»), *Romlo*. (MilàF, 205.13). Mot de pura fantasia (interpolat en Desclot per un mal copista o editor)? O viceversa?

Xelàndria (-andria?) i *xelandris* (DAg.), variants de CELIANDRE *Xelest*, V. *xalest* (XALAR) *Xelic*, V. *salicar* (SAL) *Xelicoli*, -*cori*, V. *xalar* *Xelin*, V. *xavar* *Xelistre*, V. *celistre* (CEL) *Xelit*, V. *xillar* (XISCLAR) *Xeliu*, *xeliua*, V. *xalar* *Xella*, *xelleró*, V. *aixella* *Xellicar*, V. *salicar* (SAL) *Xellit*, V. *xillar* (XISCLAR) *Xelma*, V. *sulma* *Xelurgia*, V. *cirurgia* *Xem* (mida), V. *eixem* *Xema*, V. *sem* *Xemac*, V. *xemic* (MICA) *Xembla* 'beneita', DAg., d'ATZEMBLA, amb la x- de *ximple* *Xembrand*, V. *xambrana* *Xembreró* 'drap de cuina?', V. *xambra*.

XEMENEIA, pres del fr. *cheminée* id., i aquest, del ll. tardà CAMINATA, derivat del ll. CAMINUS id., manlleuat aquest del gr. *χάμινος*. □ 1.ª doc.: 1409.

«Molt vos grahim los ferres de la *xemenea* que-ns havets trameses» a. 1409 (CaCandi, *Misc. Hist. Cat.* I, 27); les monges, per veure's amb llurs amants, solen «fermar escales, / tirar esportes, / rëxes e portes / fer

levadiçes; / e moveiçes / *eximenehes*; / vestir lliurehes, / anar armades / e desfregades / quan han exir / de nit ---», JRoig (*Spill*, 5463); «la *ximinea* de la sala del castell» a. 1430, inv. de Torredembarra (DAg.). En la tradició lexicogràfica, des del *Vocab. Cat.-Al.* de 1502: «*xeminea*: kamin» (lin. 1881); «*xemeneya*: fumarium, tubus fumaribus», Busa-N.; «--- anar-se'n, del foc ---; lo fumeral o *chimenea* ---; lo fum ---», OPou; *xemeney* o *ximeneya*, DTo. 1647 etc.

L'antiga denominació catalana havia estat *fumeral*, que resta viva encara en alguns llocs, especialment val.: ja en OPou, que tan sovint dóna juntament el mot més usual en el País Val. amb el que predomina en el Princ., deu tenir bastant aquesta significació el duplicat que consigna. J. G. M. mirava *fumeral* com a val., amb semblant contrast amb *xemeneia*, en «El Camí» (14-IV-1934). Però el mot invasor no sols no és estrany al País, sinó que sembla en conjunt preponderar-hi: «--- bruyxos y bruyxes --- ham oit contar quant érem chics --- en çerts unguëns --- se'n pujaven volant pel canó de la *ximenera* o *fumeral*, y en un instant els portava l'ayre ---»; i, en l'afegit d'anys més tard: «dasta mos fïem dels gavachets, en llòc d'enviar-los a sanar pòrcs --- y llevar la suja de les *eiximeneres*», MGadea (*T. del Xè* I, 115; III, 134) (i cf. infra en les variants).

Una introducció anàloga de la forma afrancesada va produir-se en les llengües veïnes: oc. mod. *chamineio* (i variants, infra), però oc. ant. *fumeral* --- conservat avui (*hümüräy* en parlars gascons; si bé a la V. d'Aran s'ha convertit en el nom de les golfes (per on passava la fumera de la llar en la vella casa, com encara ara a les bordes muntanyenques); cast. *chimenea*, portuguès *chaminé*, però antigament *humero*/*fumeiro*; com a cast. apareix primer en un gloss. arag. de cap a 1400 i en una composició anònima del Cançoner de Stúñiga (336), mj. S. xv, en el qual predominen els poetes aragonesos.

Del francès, encara, va passar a l'angl. *chimney* [segle XIV] i a dialectes del Nord d'Itàlia. Manlleu que s'explica per un perfeccionament en la forma de construir les xemeneies, que s'ideà en les terres fredes, humides i ventoses de la plana francesa del Nord, on la calefacció era més vital i la invasió del fum, més impetuosa. En canvi es mantingué la forma autòctona de CAMINATA en oc. ant. *caminata*, it. *caminata*, reto-rom. *chaminèda*; i, sense el sufix, al. *kamin*.

CAMINATA originàriament designà tota l'estança escalfada per mitjà de la xemeneia, com ho comprenem encara per situacions en què es presenta l'it. ant. *camminata*: «--- la donna --- avendo fatto fare un grancissimo fuoco in una sua *camminata*, in quella se ne venne --- Disse la donna: —Chiamalo, e digli che qua se ne venga al fuoco, si cenerà---. --- Rinaldo nella *camminata* entrato, e veggendo la donna --- reverentemente la salutò ---», *Decam.* (II, § 2, ed. 1961, 71.7f., 71.1f.); en la trad. cat. del qual, pels nostres monjos de 1429, justament trobem una de les més antigues aparicions del gallicisme català: «la dona, fent fer un gran foc en una gran *xemenea*, en aquella se n'anà es-